

Energetické záujmy Európskej únie a Ruska¹

Vladimír GONDA*

Energy Interests of the European Union and Russia

Abstract

The aim of the paper is to outline the interests of the European Union and Russia in the area of energy. The paper is focused on measures leading to strengthening the EU energy safety, clarification of the energy vector of foreign policy of Russian Federation determined by the ambition of Russia to become an energy superpower and on highlighting different understanding of diversification of supplies of energy carriers by both parties. However, such different understanding should not lead to significant weakening of their interdependence in the future. Relations EU – Russia are supplemented with problems of source securing in their energy dialogue; in this context special attention is paid to the Caspian region and Central Asia. Examples of concurrence in the interests of the EU and Russia are mentioned as well as examples of collisions in the interests in the area of energy.

Keywords: *energy safety, EU energy strategy, Europe 2020, European Union, Russia, diversification of energy sources, oil, gas, Caspian region and Central Asia*

JEL Classification: D40, F02, F10, F23, L12, O13, Q30

Úvod

Stratégia *Európa 2020*, schválená v marci 2010 na jarnom samite EÚ v Bruseli ako nástupnícky program Lisabonskej stratégie, je desaťročným plánom Únie, ktorý stanovuje dlhodobé ciele na základe nových iniciatív hlavne

* Vladimír GONDA, Ekonomická univerzita v Bratislave, Národohospodárska fakulta, Katedra ekonomickej teórie, Dolnozemska cesta 1, 852 35 Bratislava; e-mail: vladimir.gonda@euba.sk

¹ Príspevok/výstup vznikol v rámci riešeného projektu OP VaV s názvom *Vytvorenie excelentného pracoviska ekonomického výskumu pre riešenie civilizačných výziev v 21. storočí* (ITMS 26240120032); *Podporujeme výskumné aktivity na Slovensku*; Projekt je spolufinancovaný zo zdrojov EÚ (50 %), a v rámci riešenia projektu VEGA č. 1/0174/11 *Determinanty formovania znalostnej ekonomiky v kontexte novej hospodárskej stratégie „Európa 2020“* (50 %).

v ekonomickej a sociálnej oblasti. Predmetná stratégia určuje víziu EÚ na najbližšie desaťročie, založenú na troch vzájomne sa doplňujúcich prioritách: *inteligentný rast* (podpora rozvoja znalostí, inovácií, vzdelávania a digitálnej spoločnosti); *udržateľný rast* (efektívne využívanie zdrojov a podpora konkurencieschopného nízkouhlíkového hospodárstva); *inkluzívny rast* (zvyšovanie miery zamestnanosti a boj s chudobou) (EK, 2010). S udržateľným rastom sa bezprostredne viažu ciele EU 20-20-20 v oblasti klímy/energie – znížiť emisie skleníkových plynov o 20 %, získavať 20 % energie z obnoviteľných zdrojov a dosiahnuť 20 % nárast efektívnosti vo využívaní energie – ktoré spolu úzko súvisia. Zároveň zvýšenie energetickej efektívnosti, rovnako ako i zvýšenie podielu obnoviteľných zdrojov energie (OZE) znamenajú zníženie potreby dovozu energie, čím prispievajú k zvýšeniu energetickej bezpečnosti Únie.

Zníženie spotreby energií má pre EÚ mimoriadny význam, pretože Únia je silne závislá od dovozu energetických zdrojov. Krajiny EÚ disponujú len 3,5 % svetových zásob plynu a 2 % zásob ropy, ale na svetovej spotrebe energie sa podieľajú približne jednou sedminou. V súvislosti s postupným vyčerpávaním obmedzených neobnoviteľných zdrojov uhlíkovodíkov bude závislosť od ich dovozov v budúcnosti narastať. Veľká časť energie dovážanej v súčasnosti do EÚ (cca jedna tretina) pochádza z Ruskej federácie (RF). Z hľadiska energetickej bezpečnosti Európska únia musí mať teda záujem na tom, aby Rusko bolo jej stabilným partnerom a aby sa minimalizovalo riziko ohrozenia dodávok energetických zdrojov do EÚ. Rusko-ukrajinské plynové spory v posledných rokoch tiež naštrbili imidž Ruska ako spoľahlivého dodávateľa energií a motivovali členské štáty EÚ ku korektúram v energetickej politike s dôrazom na šetrenie, resp. efektívnejšie využívanie energie, diverzifikáciu zdrojov dodávok energetických nosičov, budovanie nových plynovodov a prepojenie potrubnej siete s možnosťou reverzných tokov, rozvoj alternatívnej energetiky a pod. Poučenie z plynových kríz si vzala aj ruská strana.

Zámerom nášho príspevku je priblížiť energetické záujmy EÚ a – kvôli objektívizovaniu pohľadu – aj záujmy RF v energetickej oblasti. Sme si vedomí toho, že predmetná problematika je nesmierne komplexná a mnohohranná a že v príspevku nie je možné zachytiť všetky jej relevantné aspekty; sústreďujeme sa preto len na vybrané otázky a aktuálne problémy. Článok má päť častí, jeho organizácia je nasledujúca. Výklad v prvej časti sa odvíja od (rôzneho) chápania energetickej bezpečnosti a formovania spoločnej energetickej politiky EÚ. V druhej časti prezentujeme vybrané otázky posilňovania energetickej bezpečnosti EÚ; danú problematiku sa snažíme prepojiť na stratégiu Európa 2020 a energetickú stratégiu EÚ „rozmeniť na drobné“ s dôrazom na diverzifikáciu zdrojov a prepravných trás. Tretia časť sa zaoberá energetickou politikou Ruska.

Štvrtá časť je venovaná projektom diverzifikácie dodávok ruskej ropy a zemného plynu, pričom vzťahy EÚ – Rusko doplníme o problémy zdrojového zabezpečenia ich energetického dialógu. Následne v piatej časti sa zameriavame na energetické záujmy Ruska (ale i EÚ) v regióne Kaspického mora a Centrálnej Ázie, ktorý sa v súčasnosti stáva predmetom intenzívneho geopolitického záujmu svetových mocností. Vo výklade problematiky sa snažíme sprostredkovať aj pohľad ruskej strany, ktorý je u nás menej známy.

1. Energetická bezpečnosť a koncipovanie energetickej stratégie Európskej únie

Energia je v dnešnom svete jeden z kľúčových faktorov ekonomického rastu a v podmienkach postupného vyčerpania obmedzených zdrojov nadobúda strategický charakter. Väčšina krajín Európskej únie považuje energetiku za jednu z priorít svojej hospodárskej činnosti. Je prirodzené, že krajiny sa nechcú dostať do stavu ohrozenia svojej *energetickej bezpečnosti*, ktorá sa vo všeobecnosti chápe ako „spoľahlivá dodávka energie, zabezpečenie prístupu k energetickým zdrojom a palivám v požadovanom množstve a kvalite za primerané ceny“ (SIEA, 2008, s. 6).

V súčasnosti existujú rozdiely v chápaní pojmu *energetická bezpečnosť*, ktoré sú vyvolané najmä rozdielnym postavením jednotlivých krajín, resp. ekonomických zoskupení na medzinárodných energetických trhoch (Yergin, 2006). Historicky tento pojem vznikol v krajinách importujúcich suroviny, ktoré, samozrejme, zohľadňovali predovšetkým svoje vlastné záujmy. Európski experti v definícii energetickej bezpečnosti dosiaľ zdôrazňujú práve bezpečnosť dodávok. Pre Európsku úniu je dôležitá hlavne bezpečnosť ponuky, čo v podmienkach mimoriadne vysokej importnej závislosti znamená zabezpečenie spoľahlivých a stabilných dodávok uhl'ovodíkov za prijateľné ceny. Na druhej strane Rusko je súčasne veľkým spotrebiteľom energetických zdrojov (a zároveň ich importérom), aj jedným z najväčších producentov a dodávateľov energetických zdrojov na svetový trh. Okrem toho Rusko závisí aj od tranzitu exportovaných uhl'ovodíkov cez územie iných krajín, a zároveň samo je tranzitnou krajinou. Tieto objektívne faktory determinujú pozíciu Ruska, ktoré sa pridŕža komplexného chápania energetickej bezpečnosti zahŕňajúcej bezpečnosť ponuky i dopytu. Tento pohľad, ktorý sa RF podarilo formálne presadiť do záverečných uznesení samitu G8 v Sankt Peterburgu (2006), reálne ovplyvňuje ruskú energetickú diplomáciu presadzujúcu dlhodobé kontrakty, a teda rozloženie rizík medzi dodávateľov i spotrebiteľov. Energetická bezpečnosť je nepochybne spoločný cieľ spotrebiteľov i dodávateľov, hoci títo aktéri majú veľmi často rozdielne záujmy (minimálne pokiaľ ide o úroveň ceny). Energetická bezpečnosť by preto mala integrovať záujmy všetkých strán – spotrebiteľov, dodávateľov, ako aj tranzitných krajín (Kavešnikov, 2009).

V štátoch EÚ, ktoré sú odkázané na import fosílnych energetických zdrojov, energetická bezpečnosť závisí najmä od geopolitických aspektov, možnosti ich uskladnenia a ich substitúcie. Toto je síce v kompetencii vlád členských štátov EÚ a považuje sa to za otázku dotýkajúcu sa národnej suverenity, avšak postupné spájanie energetických trhov v rámci EÚ do jedného silného bloku presúva niektoré otázky energetickej politiky do rámca energetickej agendy EÚ. Základy dnešnej energetickej politiky Únie položili také dokumenty EÚ, ako *Biela kniha o energetickej politike pre EÚ* (1995), *Zelená kniha o bezpečnosti dodávok energie* (2000), *Zelená kniha o energetickej efektívnosti* (2005), ale predovšetkým *Zelená kniha: Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu* z roku 2006 (KOM, 2006), ktorá definovala aj konkrétne návrhy na implementáciu energetickej politiky, ako napríklad dokončiť vnútorný trh so zemným plynom a elektrickou energiou, zabezpečiť, aby vnútorný energetický trh EÚ zaručoval bezpečnosť dodávok a solidaritu medzi členskými štátmi, uskutočniť v Únii diskusiu o rôznych zdrojoch energie, riešiť efekty klimatických zmien, posilniť spoločnú vonkajšiu energetickú politiku a pod. Európska únia za základ energetickej bezpečnosti považuje *liberalizáciu energetického trhu*, ktorý bol v minulosti prísne regulovaný. Dosiachnutie tohto cieľa má napomôcť rozvoj konkurencie. Na tento účel Európska komisia prijala viacero systémových opatrení, ktoré boli schválené vo forme tzv. *energetických balíčkov* (bližšie pozri Baláž a kol., 2011, s. 53 – 56, 241 – 242).

Nezhody Ruska s tranzitnými krajinami (Bielorusko – 2007, Ukrajina – 2006 a 2009) zapríčinili v predchádzajúcich rokoch niekoľkokrát odstávky dodávok zemného plynu do Európy. V Únii sa to interpretovalo ako použitie „energetickej zbrane“ zo strany Ruska. Zvlášť rusko-ukrajinská kríza na začiatku roku 2009, keď kvôli obchodnému sporu medzi RF (produčenská krajina) a Ukrajinou (tranzitná krajina) celý rad štátov strednej a juhovýchodnej Európy zostal v situácii akútneho nedostatku dovážaného zemného plynu, nastolila problém energetickej bezpečnosti s novou naliehavosťou a viedla EÚ k zintenzívneniu snáh o vypracovanie spoločnej energetickej stratégie, ktorá by nemala dopustiť vznik podobných krízových situácií. Energetická stratégia EÚ sa mala pôvodne definovať na obdobie 2010 – 2014, avšak jednak prípravy dokumentu výrazne meškali, jednak sa lídri Únie rozhodli dať EÚ nástroj, ktorý bude nadväzovať na hospodársku stratégiu Európa 2020 (EURACTIV, 2010) a Smernicu 20-20-20, definujúcu ciele v oblasti klímy a energie. Energetická stratégia EÚ na roky 2011 – 2020 bola nakoniec prijatá na samite EÚ v Bruseli 4. februára 2011. Založená je na troch základoch – bezpečnosti dodávok, hospodárení s nízkymi emisiami CO₂ a energetickej konkurencieschopnosti. Stratégia vymedzuje päť prioritných oblastí, a to efektívnejšie a ekologickejšie hospodárenie (šetrenie energie

a pokrok smerom k systému s nízkym objemom oxidu uhličitého), integráciu infraštruktúry európskeho trhu (vytvorenie modernej integrovanej siete), rozvoj technológií (dosiahnutie vedúceho postavenia v oblasti technologickej inovácie), definovanie spoločnej zahraničnej energetickej politiky (silná a koordinovaná zahraničná politika v oblasti energetiky) a ochrana práv spotrebiteľov (podnikov i domácností) (EÚ, 2010).

2. Vybrané otázky posilňovania energetickej bezpečnosti Európskej únie

Európska únia, na ktorú pripadá približne 6 % svetovej populácie, sa podieľa na svetovej spotrebe energie 17 %. V energetickom mixe Únie zaujíma ropa 37 %, zemný plyn 24 %, uhlie 18 % a jadrová energia a obnoviteľné zdroje energie 21 %. Európska únia pokrýva len 50 % dopytu po energiách z vlastných zdrojov, zvyšok musí dovážať. V súčasnosti dováža z tretích krajín 82 % ropy a 57 % zemného plynu (Baláž a kol., 2011, s. 39). Odhaduje sa, že ak nebudú prijaté žiadne opatrenia, energetická závislosť EÚ od tretích krajín narastie z 50 % v roku 2000 na 70 % v roku 2030. Do EÚ sa bude dovážať 66 % spotrebúvaného uhlia, 90 % spotreby ropy a 80 % spotreby zemného plynu (z toho až 60 % z Ruska) (SIEA, 2008, s. 11).

Za kľúčový prvok zvýšenia energetickej bezpečnosti EÚ možno považovať účinnú *diverzifikáciu energetických zdrojov a prepravných trás*.² Cieľom diverzifikácie na európskej i národnej úrovni je jednak zvýšiť bezpečnosť dodávok (pre EÚ ako celok, ale aj pre jednotlivé členské štáty), jednak znížiť stupeň závislosti od jednotlivých (oligopolných) dodávateľov, predovšetkým od Ruska. Treba zdôrazniť, že diverzifikácia zdrojov dodávok energie (ale aj technológií jej výroby, napr. prostredníctvom LNG /Liquid Natural Gas/ terminálov a rega-zifikačných zariadení) vyžaduje rozpracovanie a realizáciu celého spektra politických iniciatív, ktoré musia zohľadňovať jestvujúci geopolitický kontext a problémy s ním spojené.

V súčasnosti sa z iniciatívy RF dokončuje výstavba plynovodu Nord Stream a pripravuje sa výstavba plynovodu South Stream. Tieto nové plynovody, predstavujúce alternatívne dopravné cesty pre ruský zemný plyn, prispievajú k diverzifikácii prepravných trás do EÚ, hoci dodávateľ v týchto prípadoch zostáva rovnaký – Ruská federácia. Daný „nedostatok“ by mal odstrániť plynovod *Nabucco*,³ ktorý má byť významnou alternatívou k dovozu zemného plynu z RF. Ide

² Z pohľadu možnosti dodávok ropy do EÚ za hlavné zdroje možno považovať Ruskú federáciu, oblasť Kaspického mora a Stredný východ, severnú Afriku. Hlavnými zdrojmi zemného plynu pre EÚ sú Ruská federácia, oblasť Kaspického mora a Stredný východ, severná Afrika a Nórsko.

o projekt celoeurópskeho významu, ktorý by mal (čiastočne) znížiť závislosť EÚ od ruského zemného plynu. Tento projekt, konkurenčný k plynovodu South Stream, by mal privádzať zemný plyn do juhovýchodnej a strednej Európy⁴ z oblasti Kaspického mora a nálezísk v Centrálnej Ázii a obísť územie Ruska. Plynovod tak bude spĺňať obe požiadavky EÚ na diverzifikáciu – nielen prepravnej trasy, ale aj zdroja. Napriek tomu s jeho výstavbou je spojených viacero problémov, predovšetkým *zabezpečenie finančného krytia projektu*⁵ a *dostatočných vstupných zdrojov zemného plynu*.⁶ Navyše, plynovodu Nabucco môžu okrem plánovaného plynovodu South Stream konkurovať aj ďalšie plynovody, ktorých výstavbu EÚ v rámci tzv. Južného koridoru plánuje. Hlavným problémom

³ Prepravná kapacita plynovodu Nabucco má byť 31 mld. m³ zemného plynu ročne, investičné náklady na jeho výstavbu sa odhadujú na 8 mld. eur. Trasa plynovodu, ktorý má mať dĺžku 3 300 km, má viesť z Azerbajdžanu cez Gruzínsko, Turecko, Bulharsko, Rumunsko a Maďarsko do rakúskeho Baumgartenu, kde by sa napojil na Transeurópsku plynárenskú sieť (Baláž a kol., 2011, s. 185 – 186). Dňa 13. júla 2009 Turecko, Bulharsko, Rumunsko, Maďarsko a Rakúsko podpísali v Ankare medzivládnu dohodu o výstavbe plynovodu Nabucco. Projekt má realizovať konzorcium týchto spoločností – OMV (Rakúsko), MOL (Maďarsko), BULGARGAZ (Bulharsko), TRANSGAZ (Rumunsko), BOTAS (Turecko) a RWE Gas Midstream (Nemecko). Spustenie plynovodu sa pôvodne plánovalo v roku 2013 (Šmelev a kol., 2009b; Pauhofová a kol., 2012, s. 38).

⁴ Z pohľadu možností Nabucca pre dodávky na Slovensko treba spomenúť existujúce prepojenie prepravnej siete s rakúskym Baumgartenom, kde sa plynovod bude končiť. Výstavba plynovodu Nabucco nepredstavuje priamu konkurenciu pre súčasnú prepravu zemného plynu cez SR, pretože plynovod Nabucco by nemal prepravovať ruský zemný plyn (Pauhofová a kol., 2012, s. 38).

⁵ Predpokladom financovania takého veľkého medzinárodného plynovodu musí byť existencia dlhodobej zmluvy medzi ťažobnými spoločnosťami a odberateľmi energie. Je však otázne, či v prípade realizácie konkurenčného plynovodu South Stream, ktorého výstavbu Rusko (preto) výrazne forširuje, nevznikne (po dokončení výstavby plynovodu) problém odbytu.

⁶ Plynovod *Nabucco* sa pôvodne projektoval s perspektívou na iránsky zemný plyn – Irán má druhé najväčšie zásoby zemného plynu na svete (po Rusku) – avšak po zhoršení vzťahov so Západom sa preorientoval na azerbajdžanský zemný plyn. Očakáva sa, že od roku 2017 Azerbajdžan bude dodávať do EÚ 10 mld. m³ zemného plynu ročne z náleziska Shah Deniz II. Turkménsko, ktoré uskutočňuje mnohovektorovú energetickú politiku, síce prisľúbilo dodávky zemného plynu pre plynovod Nabucco od roku 2014, ale zároveň podpísalo dohodu o rozvíjaní a ťažbe tzv. zelených polií s Čínou. Buduje plynovod (cez Uzbekistan a Kazachstan) do Číny s projektovanou kapacitou 40 mld. m³ zemného plynu ročne a plynovod do Iránu s kapacitou 12,5 mld. m³ ako doplnok k už existujúcemu plynovodu s kapacitou 8 mld. m³. Súčasne vedie rokovania o výstavbe plynovodu Turkménsko – Afganistan – Pakistan – India (TAPI). Okrem toho medzi Turkménskom a Ruskom (a tranzitnými krajinami Uzbekistanom a Kazachstanom) existujú dohody o dodatočných dodávkach zemného plynu do Ruska – na tento účel má byť vybudovaný Prikaspický plynovod. Je preto otázne, či Turkménsko bude schopné zabezpečiť svoju mnohovektorovú energetickú politiku (Šmelev a kol., 2009b, s. 52 – 55). Kazachstan na jednej strane umožňuje západným spoločnostiam ťažbu zemného plynu na svojich poliach Tengiz a Kashagan, ale na druhej strane požaduje za túto „službu“ väčšie podiely a zisky (Tichý, 2009, s. 14). Začiatkom novembra 2011 sa začali rokovania EÚ s Kazachstanom ohľadne novej dohody o „hlbšom partnerstve a spolupráci“, ktorá by mala obsahovať aj dôležitú časť o spolupráci v oblasti energetiky. Kazachstan by mal v budúcnosti participovať na južnom plynovodnom koridore EÚ. Avšak už 6. novembra 2011 minister energetiky Kazachstanu S. Myibajev vyhlásil, že krajina nemá zdroje na výstavbu Transkaspického plynovodu (IERAS, 2012, s. 14). Zámery pripojiť k projektu Nabucco Irak a Egypt znepokojujú potenciálnych investorov z dôvodu politickej nestability a vojenských rizík v týchto krajinách.

celého projektu je, kde zaobstarat' potrebné zdroje zemného plynu, keďže zemný plyn z kaspických štátov (Azerbajdžan, Turkménsko, Kazachstan) už z väčšej časti vykúpilo Rusko a Irán čelí embargu a kritike medzinárodného spoločenstva pre svoj jadrový program. Hoci prípravy pôvodného plynovodu Nabucco siahajú až do roku 2002, EÚ zatiaľ v realizácii predmetného projektu veľmi nepokročila a začatie jeho výstavby sa stále odkladá. Nakoniec v máji 2012 akcionári plynovodu Nabucco boli nútení súhlasiť so znížením jeho kapacity a dĺžky zhruba na polovicu. Skrátená verzia pôvodného plynovodu Nabucco dostala názov *Nabucco West* a predpokladá výstavbu plynovodu do Rakúska od turecko-bulharskej hranice.

V súčasnosti existuje aj viacero ďalších projektov plynovodov, ktoré si kladú za cieľ dopraviť zemný plyn z oblasti Kaspického mora a Centrálnej Ázie do Európy a obísť územie RF. Plánuje sa výstavba Transkaspického plynovodu, ktorým by sa dodával zemný plyn z Turkménska do Azerbajdžanu a ďalej cez plynovod Nabucco sa dopravoval do Európy. Kľúčovou otázkou zostáva neupravený status Kaspického mora, dosiahnutie súhlasu Ruska a Iránu na polozenie potrubia na jeho seizmickom dne a zabezpečenie finančných prostriedkov na výstavbu plynovodu. Ďalšími projektmi sú napríklad Transanatolský plynovod (TANAP) či Transjadranský plynovod (TAP). Uvedené projekty plynovodov predstavujú súčasť tzv. Južného koridoru EÚ.⁷

K zvýšeniu energetickej bezpečnosti EÚ, a zároveň dekarbonizácii ekonomiky môže prispieť aj využívanie *bridlicového plynu* a *skvapalneného zemného plynu*. Bridlicový plyn je jednou z foriem nekonvenčného zemného plynu, získaného z podložia hornín.⁸ Dá sa očakávať, že rozvoj jeho ťažby zohrá významnú úlohu vo svetovej energetike a podstatne ovplyvní aj svetový obchod. Predovšetkým bude generovať zmeny v logistike zemného plynu (t. j. dôjde k prehodnoteniu plánovaných plynovodných línií) a posilní vyjednávaciu pozíciu importérov voči tradičným producentom energií. Veľký význam a perspektívu

⁷ Európska únia plánuje v plynárenskom sektore vybudovať štyri koridory – Južný koridor na dodávky zemného plynu z Kaspického regiónu, koridor Sever – Juh v západnej Európe, koridor Sever – Juh vo východnej Európe, pripojenie pobaltských štátov k plynárenským sieťam strednej a juhovýchodnej Európy. V ropnom sektore existuje len jeden prioritný projekt – zlepšenie prepojenia medzi ropovodmi strednej a západnej Európy (IERAS, 2012, s. 13).

⁸ Novú technológiu, ktorá revolucionizovala ťažbu zemného plynu, vynali v USA. Vďaka ťažbe bridlicového plynu USA prestali byť odkázané na import LNG z Perzského zálivu, naopak, sami začali vyvážať zemný plyn do Európy. Veľké zásoby bridlicového plynu sú aj v Ázii a Európe. Obrovské zásoby bridlicového plynu má napríklad Poľsko, ktoré zamýšľa začať jeho priemyselnú ťažbu v roku 2014 a do roku 2035 by chcelo dosiahnuť energetickú nezávislosť od Ruska, z ktorého zatiaľ dováža všetok zemný plyn. Niektoré európske štáty (Francúzsko, Bulharsko) sú z ekologických dôvodov zásadne proti ťažbe bridlicového plynu. Komisár EÚ pre energetiku Günther Oettinger navrhol zaviesť celoeurópske štandardy ťažby bridlicového plynu, ktoré by zohľadňovali ekologické dôsledky (IERAS, 2011b, s. 12 – 13).

rozvoja do budúcnosti má v EÚ skvapalnený zemný plyn (LNG), za čím sa skrýva snaha Únie utlmiť prostredníctvom diverzifikácie dodávateľov a prepravných trás riziká v zásobovaní a zmierniť vysokú závislosť od dovozu z Ruska (bližšie pozri Baláž a kol., 2011). Podľa nemeckého experta na energetiku K. Sandera práve skvapalnený zemný plyn v budúcnosti nahradí klesajúcu ťažbu zemného plynu v EÚ; zemný plyn z plynovodov však bude podľa neho aj naďalej nevyhnutný (Rar, 2012, s. 172).

Európska únia sa v rámci tzv. klimaticko-energetického balíčka zaviazala do roku 2020 k triáde cieľov 20-20-20, ktorých splnenie je dôležité z hľadiska boja proti zmene klímy, dosiahnutia čistej a účinnej energie a zvýšenia energetickej nezávislosti EÚ. V oblasti energetickej účinnosti si Únia vytýčila veľmi ambiciózný cieľ – dosiahnuť do roku 2020 zníženie celkovej spotreby energie o 20 % oproti základnému scenáru opísanému v *Zelenej knihe o energetickej efektívnosti* (2005).⁹ Týka sa to všetkých rozhodujúcich sektorov – bytového sektora a domácností, dopravy, priemyslu, služieb, pôdohospodárstva i výroby, prenosu a distribúcie energie. Opatrenia v oblasti energetickej efektívnosti znižujú závislosť ekonomiky od nestabilných cien ropy a zemného plynu a ich dovozu, čím prispievajú k zvýšeniu energetickej bezpečnosti. Pre podniky, služby a domácnosti znamená úspora energie nižšie náklady na zabezpečenie energetických potrieb a tým aj priamo či nepriamo zvýšenie konkurencieschopnosti, ako aj kvality života občanov. Energeticky úsporné opatrenia založené na vyspelých a environmentálne šetrných technológiách výrazne prispievajú k znižovaniu emisií skleníkových plynov a škodlivín, čo predstavuje významný prvok v balíčku opatrení na dosiahnutie cieľov Kjótskeho protokolu (SIEA, 2008, s. 113 – 125).

Na politiku energetickej efektívnosti synergicky nadväzujú ciele v oblasti klímy a životného prostredia – záväzok EÚ dosiahnuť aspoň 20 % zníženie emisií skleníkových plynov v roku 2020 oproti roku 1990, ktorý sa z hľadiska Kjótskeho protokolu považuje za bazický. Dosiahnutie uvedeného cieľa zahŕňa znižovanie emisií a využívanie potenciálu nových technológií, napríklad v oblasti zachytávania a sekvestrácie uhlíka, v plnom rozsahu. Efektívnejšie využívanie zdrojov by malo významne pomôcť obmedziť emisie, znížiť náklady a podporiť hospodársky rast (EK, 2010, s. 15). Koncom roka 2011 Európska komisia prijala dokument *Energy Roadmap 2050 (Cestovná mapa pre energetiku 2050)*, ktorý skúma rôzne energetické scenáre v rámci cieľa Európskej rady zredukovať emisie do roku 2050 oproti roku 1990 o 80 – 95 % (EC, 2011). V štúdií je opísaných sedem rozdielnych ciest založených na odlišných energetických mixoch

⁹ Treba však poznamenať, že cieľ energetickej efektívnosti (teda zníženia spotreby) ako jediný z triády cieľov 20-20-20 *nie je* pre členské štáty záväzný. A Európska komisia priznáva, že práve v tejto oblasti členské štáty značne zaostávajú – súčasné odhady zníženia spotreby energie sú na úrovni 9 – 11 %.

a kombináciách rôznych druhov obnoviteľných zdrojov energií, ako aj zdôraznený význam energetickej efektívnosti a nových technológií. Ciele sú zosúladené aj s cieľmi stratégie Európa 2020, aj keď niektoré z nich sú doplnené v kontexte napríklad po katastrofe vo Fukušime (Budai, 2012).

Súčasná ľudská spoločnosť je založená na využívaní fosílnych zdrojov (ropa, uhlie, drevo, zemný plyn). Ich odkrývanie, ťažba a spracúvanie predstavujú základ existencie, ale aj konfliktov terajších geopolitických aktérov. Fosilne hospodárstvo má však obmedzenú perspektívu, pretože fosílny zdroje sú vyčerpatel'né, ich spotreba sa neustále zvyšuje, ich ťažba, spracúvanie, doprava a použitie sú čoraz nákladnejšie, a navyše, fosílna palivá značne poškodzujú ekosystém našej planéty (Pauhofová a kol., 2012, s. 32). Keďže fosilne hospodárstvo sa približuje k svojej kritickej hranici, krajiny sa v budúcnosti budú musieť zamerať na iné zdroje energie (napr. OZE, energia z kozmu a pod.).

Na riešenie energetického problému EÚ zvolila stratégiu postupnej substitúcie neobnoviteľných energetických zdrojov zdrojmi obnoviteľnými (solárna energia, biomasa, veterná energia, vodná energia a geotermálna energia) (bližšie pozri Musil, 2009). Takýto postup by mal prispieť k riešeniu niekoľkých problémov súčasne¹⁰ – malo by dôjsť k postupnému znižovaniu závislosti od dovozu fosílnych energetických zdrojov (predovšetkým ropy a zemného plynu), k značnému zlepšeniu stavu životného prostredia a podpora obnoviteľných zdrojov by mala prispieť aj k vytváraniu nových pracovných príležitostí a znižovaniu nezamestnanosti.¹¹ Vzhľadom na odlišné prírodné podmienky na využitie OZE stanovuje Európska komisia individuálne indikatívne ciele pre jednotlivé krajiny.¹²

Jednou z vhodných alternatív znižovania podielu fosílnych palív v energetickom mixe EÚ je popri OZE aj *jadrová energia*. K jej výhodám patrí predovšetkým schopnosť vyrobiť veľké množstvo elektrickej energie z relatívne malého množstva paliva;¹³ zásoby uránu sú rozmiestnené v stabilnejších krajinách, než je

¹⁰ Zároveň si treba ale uvedomiť, že rozvoj OZE si vyžiada uskutočniť masívne investície, čo vyvolá podstatné zvýšenie cien elektrickej energie v priebehu najbližších 20 rokov a až po roku 2030 by sa cena elektrickej energie mala postupne znižovať. Rôzne scenáre rozvoja OZE pritom uvažujú s rôznym nárastom cien elektrickej energie. Najdrahší variant založený na využívaní slnečnej a veternej energie by mal do roku 2050 vyvolať zvýšenie cien na dvojnásobok oproti súčasnej úrovni, najlacnejší variant uvažujúci so zachovaním podstatného podielu jadrovej energie v energetickom mixe by vyvolal zvýšenie cien elektrickej energie „len“ o 43 % (IERAS, 2012, s. 13).

¹¹ Stratégia Európa 2020 predpokladá, že splnenie cieľa v oblasti čistej energie do roku 2020 má potenciál vytvoriť 600 tisíc nových pracovných miest (EK, 2010, s. 16).

¹² V národných cieľoch stratégie Európa 2020 SR definovala predmetné ciele 20-20-20 nasledovne: podiel OZE – 14 %, emisie skleníkových plynov – mínus 13 % (oproti roku 2005), konečná energetická spotreba – mínus 11 % (oproti priemeru rokov 2001 – 2005) (Úrad vlády SR, 2011, s. 36).

¹³ Jedna tona jadrového paliva vyrobí energiu zodpovedajúcu 2 – 3 miliónom ton jeho fosilnej alternatívy (Baláz, 2008, s. 285).

to pri rope a zemnom plyne; výrobu elektrickej energie v jadrových elektrárnach nesprievádza vypúšťanie skleníkových plynov; v porovnaní s využívaním OZE (najmä veternej a slnečnej energie) nie je nutné pri pripojení jadrovej elektrárne do rozvodovej siete zapájať aj dodatočné kapacity s rovnakým výkonom na krytie prípadných výpadkov atď. Na druhej strane nevýhodou využívania jadrovej energie je nutnosť investovať vysoké finančné prostriedky do výstavby nových jadrových elektrární (a ich vysoká návratnosť), ako aj otázka bezpečnosti prevádzky jadrových elektrární i bezpečného nakladania a uskladnenia vyhorelého jadrového paliva (Baláž a kol., 2011, s. 266 – 267). Členské štáty EÚ majú rôzne názory na budúcnosť jadrovej energetiky; jadrovú energiu v súčasnosti využíva 14 štátov Únie. Po tragédii vo Fukušime (marec 2011) sa vlády niektorých európskych štátov rozhodli ukončiť svoj jadrový program v momente dovŕšenia životnosti ich jadrových zariadení (Nemecko – do roku 2022, Belgicko – do roku 2025, Španielsko – do roku 2028, Švajčiarsko – do roku 2034). Taliansko sa zrieklo projektu rozvoja národnej jadrovej energetiky. Zvyšné členské štáty EÚ sa zaviazali vykonať bezpečnostné previerky. Na druhej strane Veľká Británia schválila plán modernizácie 19 starých reaktorov a vybudovanie 10 nových do roku 2025 a Litva výstavbu jadrovej elektrárne (IERAS, 2012, s. 14). Pre viaceré krajiny (Francúzsko, Fínsko, Slovensko) využívanie jadrovej energie v súčasnom období pokrýva výraznú časť domácich energetických potrieb a prispieva k ich energetickej bezpečnosti. Možno preto očakávať, že jadrová energia, ktorá je spolu so zemným plynom najekologickejším palivom, zostane aj v budúcnosti dôležitou súčasťou energetického mixu (Baláž a kol., 2011, s. 272). Jej využitie (spolu s OZE) na výrobu elektrickej energie a zavedenie energetickejšieho technologického mixu vytvára široké možnosti na zníženie emisií skleníkových plynov vznikajúcich pri spaľovaní fosílnych palív.

Popri podpore diverzifikácie zdrojov má bezpečnosť dodávok energie napomáhať aj *vytváranie povinných rezerv* (označované aj ako núdzové zásoby). Podľa pravidiel EÚ členské štáty majú za úlohu vytvoriť a udržiavať 90-dňové zásoby v ropných tovaroch (založené na údajoch za predchádzajúci rok) – tie sa môžu skladovať vo forme ropy a polotovarov, ako aj v podobe finálnych výrobkov (smernica 98/93/ES, článok 5). V rámci EÚ prebieha diskusia ohľadom zvýšenia tejto povinnosti až na úroveň 120 dní (SIEA, 2008, s. 38). Jedným z kľúčových predpokladov, aby systém núdzových zásob efektívne fungoval, je to, aby spotrebitelia mali v prípade krízy rýchly a bezproblémový prístup k zásobám. Z tohto pohľadu je potrebné dobudovanie efektívnej infraštruktúry (na účely bezpečnej, spoľahlivej a ekonomicky výhodnej dopravy a dodávky ropných produktov). Pokiaľ ide o zemný plyn, zvýšeniu energetickej bezpečnosti krajín EÚ by malo pomôcť budovanie nových plynovodov a prepojenie medzi

nimi s možnosťou reverzných tokov, prepojenie distribučných sietí, ako aj zvyšovanie kapacity zásobníkov zemného plynu. Požiadavkou EÚ je, aby členské štáty mali vytvorené núdzové rezervy zemného plynu pre domácnosti na dva mesiace; model Európskej komisie ráta so strategickou zásobou vo výške 10 % z celkového importu zemného plynu z tretích krajín, a to od roku 2015 (SIEA, 2008, s. 40 – 59).

Členské štáty EÚ sú v rôznej miere vybavené energetickými zdrojmi, a preto aj potrebu koordinovaných postupov pociťujú s rôznou mierou naliehavosti.¹⁴ Napriek niektorým čiastkovým krokom v prepojení a zjednocovaní národných energetických sústav energetická politika de facto stále zostáva v národných kompetenciách členských štátov. V dôsledku neustále rastúcej závislosti od dovozu strategických energetických surovín je podľa P. Baláža v záujme EÚ „v čo najkratšom období presadiť spoločnú európsku energetickú politiku a touto cestou si posilniť svoju negociačnú pozíciu na svetových energetických trhoch“ (Baláž a kol., 2011, s. 43), čo by zároveň prispelo k zníženiu zraniteľnosti Únie.

Prejavom snahy EÚ o diverzifikáciu energetických zdrojov a ich tranzitu je aj jej v posledných rokoch rastúca angažovanosť v relatívne dostupnom regióne Kaukazu a Centrálnej Ázie, ktoré sú bohaté na zásoby uhl'ovodíkov. V júli 2007 EÚ prijala novú stratégiu spolupráce s krajinami Centrálnej Ázie na obdobie do roku 2013, ktorá vychádza zo základných záujmov EÚ v regióne a v neposlednej miere je zameraná na zabezpečenie prístupu k bohatým náleziskám ropy a zemného plynu.¹⁵ V novej energetickej hre o kaspickú a centrálno-ázijskú ropu a zemný plyn majú pre Európsku úniu strategický význam nielen producentské krajiny. Rovnako dôležitú úlohu na pomyslenej energetickej šachovnici má aj strategicky dôležitá tranzitná oblasť južného Kaukazu, a najmä Gruzínsko, ktoré vďaka svojej geografickej blízkosti k regiónom Centrálnej Ázie, Kaspického mora a Čierneho mora predstavuje pre EÚ kľúčový energetický most. Na území Gruzínska sa v súčasnosti nachádza celý rad terminálov na uskladnenie ropy, ako aj dôležitých ropovodov a plynovodov, ktoré exportujú ropu a zemný plyn z oblasti Kaspického mora a Centrálnej Ázie do Európy, pričom obchádzajú Rusko (Tichý, 2009, s. 12).

¹⁴ Závažným problémom pre EÚ je nerovnomerná závislosť jej členov od dodávok energetických zdrojov z Ruska. Najväčšími odberateľmi zemného plynu z RF sú Nemecko a Taliansko, avšak ich závislosť v percentuálnom vyjadrení nie je veľká – 40 % a 30 %. Približne desať krajín západnej Európy vôbec nedováža uhl'ovodíky z RF. Na druhej strane krajiny strednej a východnej Európy, ale aj Grécko, Rakúsko a Fínsko, importujú z Ruska 60 – 100 % zemného plynu. Také rozdiely medzi krajinami EÚ nepochybne komplikujú rozpracovanie spoločnej energetickej politiky (Kavešnikov, 2009, s. 15).

¹⁵ V centrálno-ázijskom regióne sa nachádza 5 % svetových zásob uhl'ovodíkov; záujem EÚ o Kazachstan je vyvolaný aj bohatými zásobami uránu v tejto krajine (bližšie pozri Rodon, 2007).

3. Energetika – strategické odvetvie Ruska

Okrem USA, ďalším štátom skupiny G8, ktorý pravdepodobne aj v budúcnosti bude exportérom energetických zdrojov, je Rusko. Rusko má najväčšie zásoby zemného plynu na svete, a súčasne je i jeho najväčším producentom a exportérom, v ťažbe ropy zaujíma druhé miesto za Saudskou Arábiou, disponuje aj veľkými zásobami uhlia a uránu. V posledných rokoch krajina vyhlásila svoje prírodné zdroje za strategický objekt a mnohé súkromné ťažobné spoločnosti (napr. JUKOS či Sibneft) prešli pod kontrolu štátnych podnikov Gazprom a Rosneft.

Rusko hrá kľúčovú úlohu na svetových energetických trhoch. Má nielen nevyhnutné suroviny, ale aj rozvinutú energetickú infraštruktúru (sieť ropovodov a plynovodov, tankery, železničné vozne) na dodávky energonosičov k spotrebiteľom. Je najväčším dodávateľom uhlíkovodíkov do EÚ – zabezpečuje približne tretinu ich dodávok: 33 % dodávok ropy a 31 % dodávok zemného plynu (Krejčí, 2012). Monopolné postavenie RF na trhu energetických nosičov niektorých členských štátov EÚ vyvoláva v Únii znepokojenie. Po konfliktoch s Ukrajinou a Bieloruskom Západ vyčítal RF využívanie cien energonosičov ako mechanizmu zahraničnopolitického nátlaku. Z pohľadu Ruska strategickým cieľom je znížiť tranzit zemného plynu a vyhnúť sa tak problémom vo vzťahoch s tranzitnými krajinami (Hirman, 2007). Záujmom Ruska je zároveň nedopustiť vznik monopsonu na európskom energetickom trhu.

Rusko si je vedomé svojej komparatívnej výhody v energetike a uskutočňuje aktívnu energetickú politiku zameranú na intenzívne presadzovanie svojich záujmov na svetových energetických trhoch. Má ambíciu stať sa energetickou superveľmocou. Základom tejto idey je téza o zvyšovaní úlohy Ruska vo svete vďaka konkurenčným výhodám vo sfére energetiky. Táto koncepcia determinovala energetický vektor zahraničnej politiky RF a v súčasnosti v značnej miere plní úlohu nástroja dosahovania geopolitických záujmov krajiny.

Termínom *energetická superveľmoc* sa označuje štát disponujúci obrovskými preskúmanými zásobami ropy, zemného plynu, uhlia, uránu, resp. (podľa niektorých definícií) možnosťami využívania obnoviteľných zdrojov energie, ktorý je zároveň najväčším exportérom aspoň jedného z týchto druhov energonosičov. Energetické superveľmoci kontrolujú svetový trh energonosičov, vplývajú na tvorbu ich cien a hrajú kľúčovú úlohu vo svetovej ekonomike. Tento termín sa vo vzťahu k Rusku objavil začiatkom roka 2006. Koncepcia *Rusko – energetická superveľmoc* sa opiera o rozsiahlosť a perspektívnosť strategických energetických zdrojov krajiny. Rusko disponuje 26,6 % svetových zásob zemného plynu (druhý v poradí Irán má podiel 12 %),¹⁶ 6,2 – 13 % (podľa rôznych odhadov)

¹⁶ Podľa odhadov IEA podiel Ruska na svetových zásobách zemného plynu k 1. 1. 2006 bol 27,5 % a Iránu 15,9 % (Hirman, 2007).

preskúmaných zásob ropy; okolo 20 % preskúmaných zásob čierneho uhlia. Zaujímajú prvé miesto na svete v obchode so zemným plynom realizovaným prostredníctvom potrubí a spolu so Saudskou Arábiou je najväčším exportérom ropy (Draker, 2009). Predmetná koncepcia bola v RF populárna zvlášť v období 2006 – 2009. Už vtedy však mnohí ekonómovia poukazovali na to, že ide skôr o politický než o ekonomický termín. Podľa K. Simonova, generálneho riaditeľa Fondu národnej energetickej bezpečnosti RF, „energetickou supervelmocou treba rozumieť najväčšieho dodávateľa ropy a zemného plynu na svetový trh, ktorý disponuje všetkými súčasnými spôsobmi ťažby a prepravy uhlíkovodíkov, technológiami jej spracovania, ktorý je schopný dodávať ich v značnom množstve na všetky hlavné svetové trhy a vplývať na tvorbu ich cien, predstavuje najväčší tranzitný uzol pre dodávky uhlíkovodíkov do iných susedných regiónov“ (Simonov, 2007). V tomto vymedzení je veľa ambiciózných úloh, ktoré Rusko ešte len musí riešiť. Krajina zápasí s chronickým nedostatkom investícií do geologického prieskumu a ťažby uhlíkovodíkov, potrebuje modernizovať energetickú infraštruktúru a získať západné technológie na ťažbu a spracovanie energií, vybudovať terminály LNG, znížiť vysokú spotrebu energie atď. Globálna kríza 2008 – 2009, keď napríklad cena ropy typu Urals za necelé štyri mesiace poklesla zo 139,6 USD/barel na menej ako 60 USD/barel (Kuznecova, 2008), silne doľahla na energetiku RF a následne aj ďalšie odvetvia ruskej ekonomiky a podkopala udržateľnosť predmetnej koncepcie.

Podľa A. Orbánovej, „Rusko je vlastne petroštátom“ (2010, s. 45). Stav ruskej ekonomiky existenčne závisí od vývoja svetových cien energonosičov, ktoré sú veľmi volatilné.¹⁷ Napríklad pokles cien ropy koncom minulého storočia bol jednou z hlavných príčin úpadku sovietskej ekonomiky, a napokon viedol k rozpadu ZSSR.¹⁸ Na druhej strane rast cien energonosičov začiatkom 21. storočia napomohol posilnenie ruskej ekonomiky a až do krízy bol zdrojom nepretržitého desaťročného ekonomického rastu.

Význam energetického sektora pre ruskú ekonomiku za posledné roky značne narástol. Palivovo-energetický komplex Ruska sa už začiatkom 21. storočia stal kľúčovým faktorom ekonomického rastu. Podiel palivovo-energetických surovín na celkovom exporte RF predstavoval v roku 2009 až 66,2 % (Goskomstat, 2009),

¹⁷ Vývoj cien ropy a zemného plynu v posledných rokoch bol veľmi dramatický: začiatkom roka 2008 ceny ropy prekonalí „psychologickú hranicu“ 100 USD/barel, a neskôr dokonca atakovali hranicu 150 USD/barel. Následne, v priebehu troch mesiacov prudko padli na úroveň 30,8 % ceny v čase vrcholu (Obadi, 2010, s. 1064). K rastu cien ropy dochádzalo už v priebehu roka 2009 – kým na začiatku roka cena ropy Urals bola 42 USD/barel, koncom roka to už bolo 74 USD/barel (Obadi a kol., 2011, s. 135). V súčasnosti (2012) sa cena ropy ustálila nad hranicou 100 USD za barel (Obadi a kol., 2012, s. 156). Domnievame sa, že v budúcnosti možno očakávať skôr (výrazný) rast cien uhlíkovodíkov, čo súvisí predovšetkým s rastom spotreby energie v nových industrializovaných krajinách, najmä v Číne a Indii.

¹⁸ Saudská Arábia dvakrát v priebehu posledných tridsiatich rokov (1985 – 1986 a 1998) vyprovokovala zrútenie cien ropy na svetovom trhu, a to značným zvýšením jej ťažby. Podľa niektorých predpokladov prvé zníženie cien bolo organizované administratívou prezidenta Reagana s cieľom oslabiť ekonomiku ZSSR, ktorý v tom čase viedol vojnu v Afganistane. Ich spoločné úsilie bolo úspešné – od novembra 1985 do apríla 1986, keď sa ťažba ropy v Saudskej Arábii výrazne zvýšila, cena za barel ropy klesla z 30 na 12 dolárov (Šmelev a kol., 2009a).

pričom okolo 70 % exportu ropy a zemného plynu šlo do krajín EÚ. Po nečakane hlbokkej kríze v roku 2009 práve obnovený rast cien ropy predstavoval impulz oživenia ruskej ekonomiky. Vysoké príjmy z exportu uhl'ovodíkov podporili fiškálnu konsolidáciu a napomohli obnovu ruskej ekonomiky.

V dôsledku toho, že v období tzv. divokej privatizácie v 90. rokoch minulého storočia sa energetický komplex neodovzdal (plne) do súkromných rúk, resp. Rusko opätovne „poštátnilo“ energetiku firmami kontrolovanými ruskou vládou (Baláž, 2008, s. 278) a postupne vytlačalo nadnárodné spoločnosti z oblasti Sibíri a Ďalekého Východu, štátna moc obnovila kontrolu nad strategickými sférami nerastných surovín. Rusko sa vrátilo k štátnemu monopolu nad nerastným bohatstvom a získalo tak dôležitý nástroj na presadzovanie svojich národných záujmov na medzinárodnej scéne. Po konsolidácii energetického komplexu na vlastnom území začalo podporovať prienik ruských koncernov do energetickej infraštruktúry v bývalých sovietskych republikách i v európskych štátoch.¹⁹

Energetická a zahraničná politika Ruska sú úzko previazané. Podľa vyjadrenia ministra zahraničných vecí RF S. Lavrova, „hlavnými diplomatickými nástrojmi štátu sú zemný plyn, ropa a elektrická energia“ (Hirman, 2007). Orbánová (2010, s. 9) v tejto súvislosti uvádza, že Rusko sa prostredníctvom kontroly nad energetikou snaží presadzovať svoj politický vplyv, vo väčšine prípadov však boli jeho kroky zahalené do sporov o tranzitné poplatky, ceny energií a nezákonný odber z tranzitného potrubného systému v tranzitných krajinách. Podľa nej je zrejmé, že „Kremel' priamo riadi ruské energetické spoločnosti a hodlá ich použiť ako nástroj svojej zahraničnej politiky“ (tamtiež, s. 18). Monopol Gazprom, ktorý patrí medzi štyri najväčšie akciové energetické spoločnosti na svete (spolu s Exxon Mobil, PetroChina, General Electric) a v ktorom kontrolný balík patrí štátu, sa v zahraničí chápe ako prvok štátneho systému a nástroj politickej moci vládnucej elity (Šmelev a kol., 2009a). Aj autori knihy *Gazprom: ruská zbraň* vykresľujú plynový koncern Gazprom ako nástroj geopolitického vplyvu Ruska (Paňuškin a Zygar, 2008).

Rusko sa už v minulosti zabezpečilo proti výkyvom cien uhl'ovodíkov²⁰ vytvorením Stabilizačného fondu (r. 2004), do ktorého sa ukladala časť príjmov

¹⁹ V tomto smere značné úspechy dosiahlo v Bielorusku a Arménsku. Ruská federácia tam postupne získavala kontrolu nad domácou výrobou a tranzitnými systémami. V roku 2010 sa začali rokovania s Ukrajinou o spojení štátnych koncernov Naftogaz a Gazprom; Gazprom sa pokúsil ovládnuť maďarskú spoločnosť MOL i energetické podniky v bývalej Juhoslávii, má záujem o kúpu západoeurópskych municipálnych energetických podnikov, aby získal možnosť predávať svoj zemný plyn na mieste. Ruský ropný koncern LUKOIL robí podobnú expanzívnu politiku v strednej Európe (Rar, 2012, s. 151).

²⁰ Napríklad v dôsledku vývoja na svetových trhoch na jeseň 2008 stratila ruská ropa viac ako 2/3 svojej hodnoty, keď jej cena klesla medzi júlom a decembrom 2008 z rekordných 129 USD/b na 38 USD/b, čo znamenalo ďalší vývoj ruskej ekonomiky závislej od príjmov z exportu ropy na

z predaja ropy a zemného plynu. Prostriedky fondu sú určené nielen na vykrytie strát z poklesu cien energetických surovín, ale aj na modernizáciu a rekonštrukciu energetickej infraštruktúry, sprevádzkovanie nových nálezísk a budovanie nových produktovodov. Dňa 1. februára 2008 sa Stabilizačný fond rozdelil na dve časti – Fond národného blahobytu a Rezervný fond, zhromažďujúci exportné príjmy z uhl'ovodíkov.²¹ Ako uvádza V. Ružeková, príjmy z exportu uhl'ovodíkov spravili z Ruska finančnú veľmoc, čo umožnilo RF predčasne splatiť všetky svoje dlhy, obnoviť hospodárstvo a nakupovať zahraničné aktíva. Energetický sektor sa stal najvýznamnejším odvetvím hospodárstva a strategickým nástrojom v rukách štát (Baláž a kol., 2011, s. 188).

Nosným dokumentom ruskej energetickej politiky v súčasnosti je *Energetická stratégia Ruska na obdobie do roku 2030* (prijatá v roku 2009), ktorá vymedzuje hlavné ciele a mechanizmy realizácie štátnej energetickej politiky, ako i perspektívy rozvoja palivovo-energetického komplexu RF. Energetická bezpečnosť Ruska sa pritom považuje za najdôležitejšiu súčasť ruskej národnej bezpečnosti vôbec (Energystrategy, 2009). Prioritným smerom ruskej energetickej politiky je Európa, na ktorú pripadá rozhodujúca časť ruského exportu energetických zdrojov.²² Cieľom energetickej politiky Ruska v Európe je pomocou konkrétnych energetických iniciatív – existujúcich, ako aj novo budovaných ropovodov a plynovodov – upevniť si úlohu vedúceho energetického hráča na európskom energetickom trhu, a zároveň rozšíriť sféru svojho vplyvu (Kurov, 2009, s. 3).

4. Diverzifikácia ruských dodávok ropy a zemného plynu a ich zdrojové zabezpečenie

Rusko má napäté obchodné a politické vzťahy so svojimi susedmi – tranzitnými krajinami Ukrajinou a Bieloruskom. Dlhodobo sa preto usiluje o *diverzifikáciu prepravných trás* na dodávky energetických zdrojov do Európy tak, aby sa vyhlo týmto (z pohľadu Ruska) problematickým krajinám. Zároveň sa snaží obmedzovať prepravu ropy a zemného plynu cez potrubia, ktoré nemá pod plnú kontrolou. Z tohto dôvodu napríklad plánuje znížiť prepravu ropy cez ropovod

celý nasledujúci rok. Ku koncu prvého štvrťroka 2012 sa cena ruskej ropy vyšplhala na 123 USD/b, čím sa priblížila k úrovni z leta 2008, teda k hodnotám, keď ceny ropy kulminovali (Obadi a kol., 2012, s. 157).

²¹ Celkový objem transferov do fondu je stanovený rozpočtovým zákonodarstvom a viaže sa na veľkosť HDP: v roku 2008 – 6,1 % HDP, v roku 2009 – 5,5 %, v roku 2010 – 4,5 % a po roku 2010 sa daný objem fixuje na 3,7 % HDP. K 1. júnu 2012 objem Rezervného fondu predstavoval 1,954 triliónov rubľov (www.minfin.ru, 2012).

²² Na EÚ pripadá 73 % exportu ruského zemného plynu a 74 % exportu ropy (Kavešnikov, 2009, s. 15).

Družba.²³ Spoločnosť Transneft' buduje nový ropovod na úseku Uneča – Primorsk, ktorým sa bude prepravovať ruská ropa k Fínskemu zálivu, spojenému s Baltským morom. Trasa ropovodu, do ktorého bude presmerovaná časť objemu ropy z ropovodu Družba, obchádza Bielorusko. Súčasne bol dohodnutý plán medzi Ruskom, Bulharskom a Gréckom ohľadom výstavby ropovodu z bulharského prístavu Burgas do gréckeho prístavu Alexandroupolis, čo by zvýšilo objem prepravy ropy z Čierneho mora do južnej Európy.

Značné úspechy dosiahla energetická diplomacia RF, keď s viacerými európskymi štátmi uzavrela nové dlhodobé dohody týkajúce sa dodávok zemného plynu. K diverzifikácii trás prepravy ruského zemného plynu by mali prispieť tieto plynovody:

- Plynovod *Blue Stream* – spája Rusko s Tureckom; plynovod je vedený po dne Čierneho mora a neprechádza cez územie iných krajín.

- Plynovod *Nord Stream* – obchádza Bielorusko i Poľsko a bezprostredne spája Rusko s Nemeckom.²⁴ Dňa 6. septembra 2011 sa uskutočnila skúšobná prevádzka jeho prvej vetvy, komerčné dodávky zemného plynu sa začali koncom roka 2011. Spustenie druhej vetvy plynovodu sa plánuje v roku 2013, kapacita plynovodu po dobudovaní má byť 55 mld. m³ zemného plynu ročne (IERAS, 2011b, s. 30 – 31). Uvedenie daného plynovodu do prevádzky vytvorí dôležitú rezervu kapacít a umožní na dlhé obdobie uspokojovať dopyt krajín EÚ po ruskom zemnom plyne, ktoré (podľa optimistických odhadov) sa do roku 2020 môžu zvýšiť na 200 mld. m³. Doterajšie dopravné možnosti na dodávku zemného plynu do Európy (okrem Spoločenstva nezávislých štátov) boli 170 mld. m³ ročne. Maximálny objem dodávok zemného plynu do Európy sa dosiahol v roku 2008 – 150 mld. m³ zemného plynu, z toho do EÚ – 146 mld. m³, t. j. jestvujúce plynovody pracovali prakticky na hranici svojich možností (IERAS, 2012, s. 49).

- Plynovod *South Stream* – Gazprom a talianska spoločnosť ENI v júni 2007 podpísali memorandum o porozumení ohľadom výstavby predmetného plynovodu z Ruska do Európy cez Čierne more. Predpokladá sa, že vyše 900 km plynovodu povedie po dne Čierneho mora; v Bulharsku sa bude rozdeľovať na severnú vetvu (cez Maďarsko do Rakúska) a južnú vetvu (cez Grécko do Talianska). S výstavbou plynovodu by sa malo začať koncom roka 2012; projekčná kapacita plynovodu po jeho dobudovaní v roku 2018 má byť 63 mld. m³ zemného

²³ Plány týkajúce sa zníženia využívania ropovodu Družba v budúcnosti súvisia s výstavbou veľkého ropovodu z Ruska do Číny a Japonska; ruská strana tak môže získať veľkých bonitných klientov, ktorí budú de facto plniť úlohu konkurencie vo vzťahu k európskym spotrebiteľom. Zároveň by si tým RF posilnila svoju pozíciu pri presadzovaní geopolitických zámerov (SIEA, 2008, s. 32).

²⁴ Jeho vybudovanie bude mať negatívny dosah na objem prepravy zemného plynu cez tranzitný plynovod na Slovensku, čo sa nepriaznivo prejaví na ekonomike SR z dôvodu poklesu príjmov z tranzitu zemného plynu.

plynu.²⁵ Plynovod South Stream má, podľa nášho názoru, pre Rusko potenciálne väčší význam ako Nord Stream, keďže predstavuje konkurenčný projekt voči plynovodu Nabucco a pokrok v jeho realizácii relativizuje samotnú podstatnosť tohto plynovodu. Mnohí experti sa domnievajú, že dva (prakticky paralelné) plynovody z južných oblastí bývalého ZSSR do juhovýchodnej a strednej Európy sa komerčne nevyplatia.

Oba plynovody Nord Stream a South Stream predstavujú veľký strategický úspech ruskej energetickej diplomacie, pretože bezprostredne spájajú Rusko s európskymi partnermi a obchádzajú najbližších susedov. Rusko sa tým zbavuje závislosti od tranzitných krajín – Ukrajiny a Bieloruska, t. j. rizika, že plynovody môžu byť uzavreté. Pre ruskú stranu je teda hlavnou prednosťou týchto plynovodov odstránenie sprostredkovateľov pri exporte zemného plynu do Európy. Priama trasa medzi ruskými náleziskami zemného plynu a európskymi krajinami automaticky vylučuje možnosť vzniku konfliktných situácií s tranzitnými krajinami. Rovnako dôležitá je skutočnosť, že Nord Stream a South Stream umožnia zachovať súčasný model importu zemného plynu do Európy v priebehu najbližších desaťročí, čo Rusku zabezpečí pravidelné devízové príjmy. A nakoniec, uvedenie predmetných plynovodov do prevádzky podstatne posilní pozície Ruska pri rokovaniach s tranzitnými krajinami.²⁶

Podľa vyjadrenia generálneho riaditeľa Gazpromu A. Millera je South Stream posledná veľká investícia Gazpromu v Európe; v ďalších rokoch sa ruský koncern mieni orientovať na ázijský trh. Možno teda konštatovať, že Rusko využíva svoj dnešný gigantický potenciál energetických zdrojov, aby si upevnilo pozíciu v zajtrajšom usporiadaní sveta. Ruská federácia mieni diverzifikovať cesty dodávok uhl'ovodíkov a v budúcnosti chce zásobovať energetickými zdrojmi nielen starý kontinent, ale aj Áziu. Už za niekoľko rokov sa Čína môže stať významným nákupcom ruských surovín a energetických nosičov; dnes sa k tomu buduje nevyhnutná infraštruktúra²⁷ (Rar, 2012). Domnievame sa však, že napriek zamýšľanej

²⁵ Na prezentácii projektu South Stream 25. mája 2011 v Bruseli minister energetiky RF S. Šmatko uviedol, že „projekt zvýši bezpečnosť tranzitu a dodávok zemného plynu do EÚ, umožní uspokojovať rastúce potreby európskych krajín v importe zemného plynu a pomôže im dosiahnuť ciele stanovené v balíku 20-20-20 v časti týkajúcej sa zníženia emisií skleníkových plynov“. G. Oettinger bol vo svojom vystúpení zdržanlivejší; komisár EÚ pre energetiku uviedol, že „South Stream nie je naším prioritným projektom, ale uznávame jeho význam pre diverzifikáciu ciest, čo je zvlášť dôležité pre Rusko“ (IERAS, 2011a, s. 84).

²⁶ Pritom nejde o to, že by sa úplne prerušili dodávky cez tranzitné krajiny (Ukrajinu a Bielorusko). Avšak samotná existencia alternatívnych trás neumožní tranzitným krajinám uplatňovať prax „nesankcionovaného odberu“ a hrozbu zvýšenia tranzitných poplatkov pri raste cien uhl'ovodíkov (IERAS, 2012, s. 49).

²⁷ Nemecký analytik a autor niekoľkých kníh o Rusku A. Rar upozorňuje, že nekompromisná pozícia EÚ klásť v zahraničnej politike dôraz na hodnoty (keď ľudské práva majú väčší význam ako pragmatické ekonomické záujmy) vo vzťahoch EÚ – Rusko, môže priviesť k odcudzeniu

diverzifikácii prepravných ciest Európa zostane pre Rusko naďalej prioritným partnerom. Medzi EÚ a Ruskom existuje vzájomná interdependencia, ktorá sa často interpretuje ako jednostranná závislosť EÚ od Ruska, ktorú by Rusko mohlo využiť (zneužiť) ako politickú zbraň. V skutočnosti je Rusko od EÚ viac závislé, ako by sa mohlo na prvý pohľad zdať. Ide o to, že ruský export je v rozhodujúcej miere založený na uhl'ovodíkoch a EÚ ako ich dominantný odberateľ, a zároveň spoľahlivý solventný (platbyschopný) partner garantuje stabilné príjmy do ruského štátneho rozpočtu. Vzhľadom na jestvujúcu sieť ropovodov a plynovodov²⁸ okamžité preorientovanie smerom na východ (na Čínu a ázijské trhy) nie je ani možné a zásadné preorientovanie je, podľa nášho názoru, z rôznych dôvodov aj málo pravdepodobné (kultúrna blízkosť Ruska a Európy, regionálne aspekty²⁹).

Zásadná otázka znie, či Rusko je schopné zabezpečiť potreby európskych partnerov v energii vzhľadom na svoju zdrojovú bázu. Na to existuje široké spektrum názorov. Rusko má obrovské potenciálne zásoby ropy, a najmä zemného plynu, ale možnosti ich využitia v najbližšom čase sa oceňujú rôzne. Treba brať zreteľ aj na tú skutočnosť, že značnú časť týchto zásob možno považovať za rentabilnú len pri raste svetových cien a že ich ťažba si vyžaduje obrovské investície a prítok moderných technológií.

Preukázané rezervy ropy v Rusku sú 141 mld. ton a zemného plynu 44,6 mld. m³ (Statistical Review, 2012). Zdroje ropy, približne tri štvrtiny, sa nachádzajú najmä na súši, zdroje zemného plynu sú rozdelené zhruba na polovicu medzi súšou a šelfmi. Štruktúra preskúmaných zásob ropy sa však zhoršuje. Jej ťažba sa uskutočňuje predovšetkým v najrentabilnejších častiach nálezísk;³⁰ pripravovaná ťažba je sústredená hlavne v stredne veľkých a malých náleziskách, kde sú navyše ťažšie podmienky na ťažbu. Štruktúra zásob zemného plynu je o niečo priaznivejšia ako pri rope, ale aj tu sa prejavuje tendencia zvyšovania podielu ťažko dostupných zásob. Súvisí to so zložitými prírodno-klimatickými podmienkami a vzdialenosťou budúcich veľkých centier ťažby zemného plynu (Východná Sibír, Ďaleký Východ, polostrov Jamal, Barentsovo a Karské more) od

Ruska od Západu. Proces preorientovania Ruska na Áziu môže trvať roky, ale môže sa stať nezvratným. Štatno-kapitalistický model Ruska a Číny môže sa stať príkladom pre ďalšie krajiny sveta (Rar, 2012, s. 133).

²⁸ Ako výstižne uvádza M. Leontiev, „na rozdiel od ropných tankerov potrubie predstavuje závislosť nielen od výrobcu, ale aj od spotrebiteľa. Potrubie sa nedá razom premiestniť inam“ (Leontiev, 2006, s. 2).

²⁹ Rastúci dopyt po energetických zdrojoch je v Číne sústredený predovšetkým na juhovýchode krajiny; tento región je značne vzdialený od Ruska. Budovať také dlhé potrubia nemá zmysel, pretože je to ekonomicky nevýhodné. A v severnej časti Číny taký prudký rozvoj nie je, a ani sa neočakáva (Trofimova, 2006, s. 5).

³⁰ Náleziská ropy v Rusku sa delia na 10 unikátnych (zásoby vyše 300 mil. ton), 139 veľkých (30 – 300 mil. ton), 219 stredných (10 – 30 mil. ton) a 1 238 malých (zásoby menšie ako 10 mil. ton) (Šmelev a kol., 2009a, s. 111).

jestvujúcich stredísk rozvoja plynárenského priemyslu. Zásoby zemného plynu v hlavných v súčasnosti využívaných náleziskách v Západnej Sibíri (Medvežje, Urengoj, Jamburg) sú vyťažené na 55 – 75 % a v najbližších rokoch sa tam zaznamená pokles ťažby. Podstatnou rezervou zostávajú zdroje polostrova Jamal a šelfové pripolárne náleziská Štokman, Prirazľumnoje a iné. Avšak ich odovzdanie do prevádzky sa stále odkladá. Zvýšenie cien energetických zdrojov robí ťažbu v ťažko dostupných náleziskách zemného plynu na krajnom Severe a v šelfe polárnych morí dostatočne rentabilnou oproti situácii v polovici 90. rokov minulého storočia. Medzitým sa objavili aj príslušné technológie ich dobývania. Zatiaľ pre Rusko zostáva problém získania nových technológií a ich operatívne uplatnenie.³¹ Navyše, globálna finančná kríza značne sťažila realizáciu týchto projektov. Úroveň ťažby v „starých“ oblastiach (Volga – Ural, Nižné Povolžie, Severný Kaukaz) klesá; v Západnej Sibíri (Ťumenská oblasť a príľahlé regióny) zdroje na rozšírenie ťažby ropy a zemného plynu stále sú; v Jurge (v Chanty-Mantyjskom autonómnom okruhu, ktorý zaujíma prvé miesto v ťažbe ropy) sa dnes ťaží 57 % ruskej ropy. Zvýšenie ťažby ropy v európskej severnej časti Ruska si vyžaduje obrovské investície, dlhý čas a vybudovanie nevyhnutnej infraštruktúry (Energetičeskaja strategija Rossii na period do 2020 goda, 2003; Šmelev a kol., 2009a).

Zdrojovú bázu zásobovania EÚ uhl'ovodíkmi (ropou a zemným plynom) Rusko v zásade má, ale existujú i problémy s perspektívami ich ťažby. Významnou rezervou rozšírenia exportných možností RF je maximálne pripojenie k jej tranzitnej sieti zdrojov bývalých zväzových republík. V dôsledku vysokej vnútornej spotreby je Gazprom už dnes nútený kupovať zemný plyn okrem nezávislých producentov v Rusku aj v štátoch Centrálnnej Ázie, aby si splnil svoje záväzky voči domácim i zahraničným spotrebiteľom. V budúcnosti ruská vláda zamýšľa podstatne zvýšiť domáce ceny energií (požiadavka WTO) a dodatočne objemy uhl'ovodíkov získané na úkor zníženia domácej spotreby využiť na export. Dodatočný dopyt po energiách na vnútornom trhu sa plánuje uspokojiť predovšetkým prostredníctvom rozvoja jadrovej energetiky – Rusko chce zvýšiť podiel jadrovej energie v energetickom mixe zo súčasnej úrovne 16 % na 30 % – a ropa i zemný plyn sa v budúcnosti majú využívať prednostne na ziskový export. Pokiaľ ide o rozvoj OZE, táto otázka nie je v Rusku zatiaľ aktuálna z dôvodu relatívne lacných tradičných energetických nosičov (predovšetkým zemného plynu). A navyše chýba aj reálna podpora rozvoja alternatívnej energetiky.

V blízkej budúcnosti najperspektívnejšou oblasťou ťažby ropy, a čiastočne aj zemného plynu bude Východná Sibír a Ďaleký Východ a najperspektívnejším smerom dodávok energií export do ázijských krajín,³² hlavne do Číny (Šmelev

³¹ Aj Orbánová zdôrazňuje, že „Rusko stále potrebuje západné technológie, avšak Moskva odopiera priamy prístup k svojim ložiskám zemného plynu a ropy neruským spoločnostiam. Licencie na prieskum sa poskytujú len spoločným podnikom s ruskými spoločnosťami, ktoré sa riadia určitými pravidlami, ktoré zabezpečujú ruskú kontrolu nad energetickými zdrojmi“ (2010, s. 212).

a kol., 2009a, s. 157). Na Východnú Sibír a Ďaleký Východ pripadá okolo 40 % geologických zásob ruskej ropy a 15 % zemného plynu; tieto zásoby sa však dnes využívajú málo. Perspektívne zapojenie týchto zdrojov do exportu ropy a zemného plynu do Európy sa nám zdá problematické – z dôvodu nákladov na prepravu a chýbajúcu nevyhnutnú infraštruktúru je logickejšie orientovať ich na Východ (Čína, Japonsko, Kórea). S cieľom prístupu na ázijské trhy sa začal budovať ropovod Východná Sibír – Tichý oceán. Ráta sa s tým, že systém nových potrubí sa využije aj na prepravu časti zdrojov z Kaspického bazéna a Centrálnej Ázie.

5. Miesto kaspického regiónu a Centrálnej Ázie v energetickej stratégii Ruska

Osobitný význam pre Rusko v súčasných podmienkach ostrého konkurenčného boja o prístup k energetickým zdrojom má *kaspický región a Centrálna Ázia*.³³ Krajiny týchto regiónov, ako Azerbajdžan, Turkménsko, Kazachstan či Uzbekistan, sú totiž mimoriadne bohaté na ropu a zemný plyn. Ide o bývalé sovietske republiky, kde Rusko má záujem udržať si svoj vplyv. Preto sa RF snaží pôsobiť na členské štáty SNŠ – producentov strategických energetických zdrojov tak, aby sa (naďalej) nachádzali pod jej vplyvom. Na to prijíma i nevyhnutné opatrenia. Značná časť zemného plynu z Centrálnej Ázie, ktorú Gazprom nakupuje, sa reexportuje do Európy. Pre Rusko je to výhodné – zemný plyn z Centrálnej Ázie pomáha stabilizovať ruské dodávky zemného plynu do západnej Európy a spoločnosti Gazprom umožňuje udržiavať si stabilnú pozíciu na európskom energetickom trhu.³⁴ Obdobná situácia je s ropou, ktorá sa dopravuje

³² V roku 2009 bol v Rusku uvedený do prevádzky prvý závod na skvapalňovanie zemného plynu Sachalin II, ktorý otvára zásadne nové možnosti na exportné dodávky ruského zemného plynu (napr. aj v súvislosti s možným preorientovaním Japonska na zemný plyn po havárii v jadrovej elektrárni vo Fukušime) bez nutnosti budovania nových plynovodov. Bez investícií a technológií západných investorov by to bolo ťažko realizovateľné.

³³ Globálne súperenie o energetické zdroje na pozadí rastu (v dlhom období) spotreby uhlíkovodíkov robí z kaspicko-centrálnoázijského regiónu arénu ostrého konkurenčného boja medzi Ruskom a Európskou úniou, ale aj USA a Čínou. V budúcnosti sa boj o kontrolu nad náleziskami uhlíkovodíkov bude zostrovávať a neobmedzí sa len na oblasť Kaspického mora a Centrálnej Ázie, ale rozšíri sa na všetky veľké náleziská vrátane ťažko dostupných zásob. Svedčia o tom udalosti okolo náleziska úžitkových nerastov v Arktíde, kde už vyše dvadsať krajín (medzi nimi i Rusko) prejavilo záujem o ich ťažbu. Tá je v súčasnosti ešte nerentabilná, ale ak ceny energetických zdrojov dosiahnu určitú úroveň, bude predstavovať značný záujem (Šmelev a kol., 2009a, s. 158 – 159). Rusko vztýčilo svoju zástavu v štvorkilometrovej hĺbke, čím demonštrovalo pretenzie na svoju časť Severného pólu. Geologické výskumy ruských vedcov ukázali, že Lomonosovov chrbát sa tiahne ďaleko do mora, t. j. všetky nerasty na ňom patria Rusku, nie pod medzinárodnú kontrolu. Podľa medzinárodného práva Rusko má právo ťažiť tam suroviny (Rar, 2012, s. 127 – 128).

³⁴ V máji 2007 sa Rusko dohodlo s krajinami susediacimi s Kaspickým morom – Azerbajdžanom, Turkménskom a Kazachstanom – na spoločnom budovaní Prikaspického plynovodu okolo

do Európy tranzitom cez Rusko.³⁵ Rusko nakupuje ropu v krajinách Centrálnej Ázie a odvádza ropovodmi na svoje územie. Tieto projekty možno interpretovať aj ako snahu Ruska (aspoň čiastočne) obmedziť prístup Európskej únie k zdrojom za hranicami Ruskej federácie.

Jednou z kľúčových úloh Ruska vo sfére energetiky v danom regióne je zachovať si pozíciu hlavného partnera štátov Centrálnej Ázie a Kaukazu, pokiaľ ide o nákup ropy a zemného plynu a ich tranzit cez ruské územie. Kontrola ropovodov a plynovodov prináša Rusku nielen značné ekonomické dividendy, ale zároveň zvyšuje jeho geopolitickú váhu a medzinárodný vplyv. Ruská energetická diplomacia sa snaží nedopustiť prístup energetických zdrojov regiónu Centrálnej Ázie na svetové trhy cez ropovody a plynovody, ktoré by obchádzali ruské územie, pretože by to mohlo v budúcnosti významne oslabiť pozíciu Ruska na svetových ropných trhoch a (formujúcich sa) plynových trhoch, a najmä – Rusko by prišlo o mocné páky pôsobenia na politiku štátov Centrálnej Ázie, čím by sa podstatne oslabil jeho geopolitická pozícia (Šmelev, 2009a, s. 17). Rusko sa snaží zachovať kontrolu nad všetkými trasami dodávok ropy a zemného plynu na Západ. Z tohto dôvodu háji svoje záujmy ako tranzitný štát na dodávky zemného plynu z Centrálnej Ázie,³⁶ a súčasne sa snaží dokázať *neefektívnosť budovania alternatívnych potrubí* (Transkaspický plynovod, plynovod Nabucco atď.), ktoré by exportovali ropu a zemný plyn z oblasti Kaspického mora a Centrálnej Ázie do Európy, pričom by obchádzali Rusko (Tichý, 2009, s. 12).

Po rozpade ZSSR sa v kaspickom regióne stretli záujmy Ruska, EÚ, USA, Číny, Turecka a Iránu. Európska únia a USA prezentovali záujem vybudovať nové potrubia cez Kaukaz do Európy s cieľom rozložiť potrubný monopol Ruska na južnom Kaukaze.³⁷ V roku 2006 bol spustený ropovod Baku – Tbilisi – Ceyhan (BTC) s dĺžkou 1 700 km, ktorý je schopný mimo územia Ruska cez Gruzínsko dopraviť 800 tisíc barelov

východného pobrežia Kaspického mora, ktorý sa bude využívať predovšetkým na export zemného plynu do Ruska. Výstavbou tohto nového plynovodu sa zároveň ohrozuje realizácia projektov EÚ, ako sú plynovod Nabucco, Transkaspický plynovod a pod.

³⁵ Rusko si zmluvami zaväzuje hlavných producentov ropy, akými je napríklad Kazachstan (ročne ťaží 65 mil. ton ropy, z toho 55 mil. ton exportuje). Kazachstan, ktorý vo vzťahu k EÚ vystupuje ako potenciálny zdroj diverzifikovanej ropy, sa dohodol s RF o dlhodobom zvýšení exportu ropy cez územie Ruska, čím sa zároveň obmedzili možnosti západných trás Baku – Tbilisi – Ceyhan a Odessa – Brody (SIEA, 2008, s. 32 – 33).

³⁶ V tomto úsilí je Rusko zatiaľ pomerne úspešné. Výhodné dopravné tarify a garancie bezpečnosti exportu na základe dlhodobých kontraktov v danom regióne naďalej dominujú nad novými dopravnými projektmi, zvlášť tými, ktoré sú plánované cez nestabilné územia.

³⁷ V tomto smere ako strategická tranzitná krajina vystupuje Gruzínsko, ktorého kontrola umožňuje Západu zároveň kontrolovať dodávky energonosičov na svetové trhy. Rusko, pochopiteľne, nemá záujem na existencii takého energetického koridoru a robí kroky, aby jeho vybudovanie znemožnilo a zabránilo strate svojho tranzitného monopolu. Ozbrojený konflikt medzi Ruskom a Gruzínskom v auguste 2008 ukázal, že vytvoriť spoľahlivý energetický koridor na Kaukaze bez zohľadnenia ruských záujmov je veľmi ťažké (Šmelev a kol., 2009a).

azerbajdžanskej ropy denne (1 % svetovej produkcie) k terminálu v Turecku na pobreží Stredozemného mora (Rar, 2012, s. 156). Druhým veľkým projektom je plynovod Baku – Tbilisi – Erzerum (BTE), ktorého trasa je takmer totožná s ropovodom BTC. Plynovod bol uvedený do prevádzky v roku 2007 a dopravuje zemný plyn z veľkého azerbajdžanského náleziska Shah Deniz (Tichý, 2009, s. 12). Plánuje sa výstavba plynovodu Nabucco a ďalších plynovodov v rámci Južného koridoru. Azerbajdžan, ktorý sa nechce dostať do jednostrannej závislosti od Ruska, sa stále viac orientuje na európske projekty (plynovod Nabucco, Transkaspický plynovod, plynovody TANAP, TAP a pod.). Kazachstan tiež hľadal možnosti diverzifikácie od Moskvy a na odbyt svojich uhľovodíkov vybudoval vlastné dopravné trasy na Západ. Štátny koncern Munajgaz nadobudol dva terminály na čiernomorskom pobreží – v Rumunsku a Gruzínsku – a zabezpečil si priamy prístup na európske ropné trhy. Turkménsko sa pripojilo k plánom výstavby 1 600 km dlhého plynovodu TAPI (z Turkménska cez Afganistan a Pakistan k pobrežiu Indického oceánu). V roku 2010 bol tranzitný monopol Ruska v regióne prelomený aj na východe – tentoraz Čínou. Za necelé dva roky tu bol vybudovaný ropovod z Centrálnej Ázie do Číny. Čínsky štátny koncern vstúpil do energetických komplexov centrálno-ázijských krajín a jeho miliardové úvery sa budú splácať dodávkami uhľovodíkov. Tieto príklady svedčia o tom, že ruský tranzitný monopol v kaspickom regióne a Centrálnej Ázii sa začal rozkladať (Rar, 2012, s. 155 – 159).

Záverom treba uviesť, že globálna finančná a hospodárska kríza mala negatívny efekt na RF a na realizáciu jej dlhodobých energetických projektov. Pokles výroby v EÚ vyvolal zníženie dopytu po energetických zdrojoch a s ním spojený pokles cien. Zníženie dopytu po ruskom zemnom plyne v európskych krajinách v období recesie sa negatívne odrazilo na objeme príjmov Gazpromu. Táto spoločnosť mala však s krajinami Centrálnej Ázie uzavreté dlhodobé kontrakty na nákup zemného plynu za ceny, ktoré počas krízy značne prevyšovali ceny trhové (svetové). A tak v podmienkach, keď kríza podstatne znížila dopyt po zemnom plyne a generovala pokles jeho ceny, Gazprom mal zrazu prebytok drahých dodávok zemného plynu z Centrálnej Ázie, ktoré musel predávať so stratou. Aby vybilancoval svoje dodávky s klesajúcim dopytom, spoločnosť uzavrela mnohé vlastné vrty na území Ruska. Sprievodným znakom toho ale bolo, že sa neinvestovalo do rozpracovania nových nálezísk, čo už v blízkej budúcnosti môže vyvolať problémy spoločnosti v plnení jej exportných záväzkov.

Záver

Európska únia i Rusko majú rovnako veľký záujem na stabilných dodávkach energetických nosičov. Medzi oboma stranami existuje v energetickej sfére vzájomná závislosť.³⁹ Pre EÚ je Rusko hlavným dodávateľom energetických zdrojov – ruský export sa v súčasnosti podieľa asi jednou tretinou na celkovom objeme

energonosičov importovaných do EÚ a tak predstavuje dôležitý prvok systému jej energetickej bezpečnosti. Na druhej strane pre Rusko je EÚ najväčší obchodný partner, kam smerujú približne dve tretiny exportu jeho energetických surovín, a zároveň spoľahlivý zdroj finančných prostriedkov na modernizáciu ruskej ekonomiky a riešenie sociálnych otázok. S cieľom riešiť aktuálne otázky a vznikajúce problémy medzi oboma stranami boli otázky vzájomnej energetickej súčinnosti začlenené do politickej agendy dialógu EÚ – RF. Prakticky na každom samite EÚ – Rusko sa prerokúva aj problematika energetiky, ktorá v súčasnosti zaujíma centrálné miesto v rusko-európskych vzťahoch.

Európska únia aj Rusko sledujú cieľ diverzifikácie dodávok energetických zdrojov, ktorý však chápu odlišne. Pre EÚ diverzifikácia znamená rôzne zdroje dodávok a prioritne potrubia obchádzajúce územie Ruska s cieľom znížiť závislosť od ruských energonosičov. Naopak, pre Rusko diverzifikácia exportných trás znamená nové potrubia do EÚ so zámerom znížiť závislosť od tranzitných krajín, resp. i potrubia vedúce na východ do Ázie.

V energetickej oblasti existujú príklady zhody záujmov EÚ a Ruska – napríklad dohoda o výstavbe nových plynovodov z RF do Európy s cieľom vybudovať alternatívne trasy dodávok zemného plynu, spolupráca v oblasti ochrany životného prostredia³⁹ a pod. Na druhej strane existujú aj príklady nesúladu záujmov (povedzme ohľadom tovarovej štruktúry obchodu s energonosičmi),⁴⁰ či dokonca ich priamej kolízie (napr. v súčasnosti medzi oboma stranami ide tuhý geopolitický boj o kaspický a centrálno-ázijský zemný plyn a trasy jeho prepravy). V príspevku sme ilustrovali, že medzi EÚ a Ruskom sa odohráva „veľká energetická hra“. Domnievame sa však, že odlišne chápaná politika diverzifikácie, uskutočňovaná EÚ i Ruskom, nemôže v budúcnosti podstatne znížiť ich vzájomnú závislosť v energetike, ktorá je determinovaná jestvujúcou potrubnou infraštruktúrou a intenzifikáciou výstavby nových ropovodov a plynovodov. Hoci ide „o obchod plný problémov a drsnej konkurencie“ (Krejčí, 2012), možno

³⁸ Povšimnutiahodný v tejto súvislosti je názor V. Ružekovej, ktorá uvádza: „A hoci sa zdá, že z pohľadu energetickej závislosti sa misky váh v súčasnosti prikláňajú skôr na stranu EÚ, ktorá problematiku diverzifikácie energetických zdrojov, a tým aj energetickej bezpečnosti je schopná momentálne riešiť operatívnejšie či úspešnejšie, do budúcnosti je ale medzi Ruskom a Úniou podstatný rozdiel. A ten spočíva v tom, že kto disponuje zdrojmi, je Rusko, a nie Európa. To stavia Rusko do výhodnejšej pozície a necháva mu dostatočný priestor na manévrovanie. Táto závislosť sa bude v budúcnosti asymetricky vyvíjať, najmä v neprospech EÚ, ktorá bude čoraz viac závislá od dodávok energií z Ruska, avšak Rusko pri svojej ambícii diverzifikovať trasy exportu nebude cítiť obdobnú závislosť od realizácie exportov na trhy EÚ“ (Baláž a kol., 2011, s. 192 – 193).

³⁹ Vo sfére ekologickej spolupráce význačným príkladom bola ratifikácia Kjótskeho protokolu Ruskom v októbri 2004.

⁴⁰ Kým EÚ má záujem zachovať súčasnú štruktúru dodávok, v ktorej dominuje surová ropa a zemný plyn, ruská strana by chcela rozšíriť obchod s energonosičmi s vysokou pridanou hodnotou, predovšetkým obchod s elektrickou energiou, jadrovým palivom a službami týkajúcimi sa výstavby a prevádzky jadrových elektrární.

konštatovať, že napriek neraz turbulentnému vývoju vzájomných vzťahov sú EÚ a Rusko „odsúdené na spoluprácu“ a rozvoj konštruktívneho partnerstva vo sfére energetiky v plnej miere zodpovedá záujmom oboch strán.

Literatúra

- BALÁŽ, P. (2007): Energia a jej postavenie v hospodárstve Slovenska. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 55, č. 8, s. 762 – 782.
- BALÁŽ, P. (2008): Energia – kľúčový faktor súčasnej hospodárskej politiky Európskej únie. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 56, č. 3, s. 274 – 295.
- BALÁŽ, P. – ZÁBOJNÍK, S. (2009): Natural Gas and its Status in the Energy Security of the European Union. *Ekonomický časopis/Journal of Economics*, 57, č. 2, s. 145 – 162.
- BALÁŽ, P. a kol. (2011): Energetická bezpečnosť v období globalizácie a jej vplyv na konkurencieschopnosť EÚ. Bratislava: Sprint dva, 288 s. ISBN 978-80-89393-70-1.
- BUDAL, A. (2012): Európska únia a Ruská federácia: problémy a perspektívy partnerstva. [Dizertačná práca.] Bratislava: Ekonomická univerzita v Bratislave, 171 s.
- CIRCA (2006): Energetická politika. Dostupné na: <http://circa.europa.eu/irc/opoce/fact_sheets/info/data/policies/energypol/article_7339_sk.htm>.
- DRAKER, P. (2009): Novaja rossijskaja energetičeskaja doktrina: ot anklavno-archaičnoj „energetičeskoj sverchderžavy“ k global’noj energetičeskoj Chartiji. Dostupné na: <<http://www.wpru.ru/?p=877>>.
- GU IES (2003): Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2020 goda. Moskva: GU IES, 136 s. ISBN 5-901054-23-7. Dostupné na: <<http://www.minprom.gov.ru/docs/strateg/1/>>.
- ENERGYSTRATEGY (2009): Energetičeskaja strategija Rossiji na period do 2030 goda. Dostupné na: <[www.energystrategy.ru/.../ES-2030_\(utv._N1715-p_13.11.09\).doc](http://www.energystrategy.ru/.../ES-2030_(utv._N1715-p_13.11.09).doc)>.
- eTREND (2012): Plynovod Nabucco sa skrakuje. Publ. 28. júna 2012. Dostupné na: <<http://ekonomika.trend.sk/svet/plynovod-nabucco-sa-nbsp-skrakuje.html>>.
- EURACTIV (2010): EÚ začína vypracúvať energetickú stratégiu pre ďalšie desaťročie. Publ. 4. júna 2010. Dostupné na: <<http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/eu-zacina-vypracuvat-energeticku-strategiu-pre-dalsie-desatrocie-015245>>.
- EURACTIV (2011): Energetický summit EÚ: šetríme a inovujeme. Publ. 20. januára 2011. Dostupné na: <<http://www.euractiv.sk/energetika/clanok/energeticky-summit-eu-setrime-a-inovujeme-016532>>.
- EC (2011): Energy Roadmap 2050. Brussels: European Commission. Dostupné na: <http://ec.europa.eu/energy/energy2020/roadmap/doc/com_2011_8852_en.pdf>.
- EK (2010): Európa 2020. Stratégia na zabezpečenie inteligentného, udržateľného a inkluzívneho rastu. Brusel 3. 3. 2010, 35 s.
- EÚ (2010): Úradný vestník Európskej únie. Stanovisko Európskeho hospodárskeho a sociálneho výboru na tému: Energetická stratégia na roky 2011 – 2020. Publ. 8. – 9. decembra 2010. Dostupné na: <eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2011:054:0001:0007:SK:PDF>.
- FRIEDMAN, G. (2011): The Next Decade. New York: Random House, 247 s. ISBN 978-0-385-53294-5.
- GEROPOULOS, K. (2009): Energetičeskaja igra ES i Rossii. In: *New Europe*, 16. 11. 2009. Dostupné na: <<http://inosmi.ru/europe/20091116/156549050.html>>.
- GLINKINA, S. P. (2008): Rossija i Evrosojuz: vlijanie „vostočnogo rasširenija“ ES na dinamiku i sovremennoje sostojanie vzaimnyh političeskich i ekonomičeskich otnošenij. In: *Rossijskaja politika sosedstva*. Moskva: IE RAV, s. 58 – 89. ISBN 978-5-9940-0068-7.
- GONDA, V. (2010a): Energetičeskije interesy Jevropejskogo Sojuza i Rossii: problemy sotrudničestva. In: *Russia in the Multipolar World Configuration*. [Papers of the International Conference. Russian Academy of Science, Institute of Economy. Moscow, October 28 – 29, 2010. CD-ROM.] Moskva 2011, s. 608 – 622. ISBN 978-5-9940-0284-1.

- GONDA, V. (2010b): Energetické záujmy EÚ a formovanie spoločnej energetickej stratégie. In: Znalostná ekonomika a jej odraz v ekonomickej teórii a hospodárskej praxi. [Zborník z medzinárodnej vedeckej konferencie KET NHF EU v Bratislave, 5. 11. 2010. CD-ROM.] Bratislava: KET NHF EU, s. 1 – 4. ISBN 978-80-225-3076-7.
- GONDA, V. (2012): Energetická stratégia Ruska. In: OBADI, S. M. (ed.): Svetová ekonomika medzi rastúcimi rizikami a náznakmi oživenia. [Zborník z konferencie k prezentácii monografie Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky: Medzi stagnáciou a oživením.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 162 s. ISBN 978-80-7144-202-8.
- GOSKOMSTAT (Federálna služba štátnej štatistiky RF) (2009): Dostupné na: <<http://www.gks.ru>>.
- HIRMAN, K. (2000): Problémy energetiky majú kľúčové postavenie v ruskej ekonomike a politike. Dostupné na: <www.aepress.sk/mot/full/mo300c.pdf>.
- HIRMAN, K. (2007): Energetická bezpečnosť. Dostupné na: <<http://www.sfpa.sk/dokumenty/pozvanky/40>>.
- IERAS (Institute of Europe RAS) (2011a): Jevropejskij Sojuz: fakty i kommentarii. Vypusk 63-64: Január – jún 2011. Moskva: Institut Evropy Rossijskoj akademii nauk, Asociacija jevropejskich issledovanij (AEVIS). Dostupné na: <<http://www.edc-aes.ru/site/ru/union/archive.html>>.
- IERAS (Institute of Europe RAS) (2011b): Jevropejskij Sojuz: fakty i kommentarii. Vypusk 65: Júl – September 2011. Moskva: Institut Evropy Rossijskoj akademii nauk, Asociacija jevropejskich issledovanij (AEVIS). Dostupné na: <<http://www.edc-aes.ru/site/ru/union/archive.html>>.
- IERAS (Institute of Europe RAS) (2012): Jevropejskij Sojuz: fakty i kommentarii. Vypusk 66: Október – december 2011. Moskva: Institut Evropy Rossijskoj akademii nauk, Asociacija jevropejskich issledovanij (AEVIS). Dostupné na: <<http://www.edc-aes.ru/site/ru/union/archive.html>>.
- KAVEŠNIKOV, N. Ju. (2009): Roľ energodialoga Rossija-ES v obespečeniji energetičeskoj bezopasnosti „Bolšoj Evropy“. Vsja Evropa, 33, č. 5. Dostupné na: <http://alleuropa.ru/index2.php?option=com_content&task=view&id=1135&pop=1&page=0>.
- KAŠŤÁKOVÁ, E. – BALÁŽ, P. (2009): Rusko a perspektívy spolupráce s EÚ. Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 182 s. ISBN 978-80-225-2691-3.
- KAŠŤÁKOVÁ, E. (2012): Vplyv komparatívnych výhod na prehlbovanie vzájomných zahraničnoobchodných vzťahov Slovenska s Ruskom. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 60, č. 7, s. 746 – 762.
- KOM (2006): Zelená kniha: Európska stratégia pre udržateľnú, konkurencieschopnú a bezpečnú energiu. Brusel 8. 3. 2006, 20 s. Dostupné na: <<http://www.economy.gov.sk/zelena-kniha-europska-strategia.../127648s>>.
- KREJČÍ, O. (2012): Ruské nebezpečí. Britské listy, 21. 08. 2012. Dostupné na: <www.blisty.cz/art/64550.html>.
- KULIKOVOVA, N. V. (ed.) (2010): Rossijskij faktor v energetičeskoj politike stran Centralnoj i Jugo-Vostočnoj Evropy. Moskva: Inštitút ekonomiky Ruskej akademie vied, 286 s. ISBN 978-5-9940-0210-0.
- KUROV, D. S. (2009): Jevropejskij vektor energetičeskoj politiki Rossiji. [Autoreferát dizertačnej práce.] Moskva: Ruská akadémia štátnej služby pri Prezidentovi RF, 24 s.
- KUZNECOVA, E. (2008): Zakat energetičeskoj sverchderžavy? Dostupné na: <<http://www.ng.ru/printed/218018>>.
- LEONTJEV, M. (2006): Koncept „Rossija kak energetičeskaja sverchderžava“. Dostupné na: <<http://ei.pravaya.ru/leftright/473/9590?print=1>>.
- LIPKOVÁ, Ľ. a kol. (2011): Európska únia. Bratislava: Sprint dva, 446 s. ISBN 978-80-89393-33-6.
- LISÝ, J. a kol. (2011): Ekonomický rast a ekonomický cyklus. Bratislava: Iura Edition, 275 s. ISBN 978-80-8078-405-8.
- MUSIL, P. (2009): Globální energetický problém a hospodářská politika se zaměřením na obnovitelné zdroje. 1. vyd. Praha: C. H. Beck, 204 s. ISBN 978-80-7400-112-3.
- OBADI, S. M. (2010): Analýza determinantov pohybu cien primárnych komodít na svetových trhoch. Ekonomický časopis/Journal of Economics, 58, č. 10, s. 1055 – 1070.

- OBADI, S. M. a kol. (2011): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Spomalenie rastu a vysoká nezamestnanosť. [Monografia.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 261 s. ISBN 978-80-7144-185-4
- OBADI, S. M. a kol. (2012): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Medzi stagnáciou a oživením. [Monografia.] Bratislava: Ekonomický ústav SAV, 354 s. ISBN 978-80-7144-197-7.
- ORBÁNOVÁ, A. (2010): Moc, energie a nový ruský imperialismus. Praha: ARGO, 280 s. ISBN 978-80-257-0251-2.
- ORLOV, D. (2006): Byť li Rossiji „energetičeskoj sverchderžavoj“? Dostupné na: <<http://www.izvestia.ru/comment/article3054583/index.html>>.
- PAŇUŠKIN, V. – ZYGAR, M. (2008): Gazprom – ruská zbraň. Bratislava: Kalligram, 232 s. ISBN 978-80-8101-026-2.
- PAUHOFOVÁ, I. a kol. (2012): Paradigmy zmien v 21. storočí. Hľadanie kontúr v mozaike. [Monografia.] Bratislava: EÚ SAV, 314 s. ISBN 978-80-7144-195-3.
- RAR, A. (2012): Kuda pojd'ot Putin? Rossija medzi Kitajem i Jevropoj. Moskva: Olma Media Grupp, 352 s. ISBN 978-5-373-04735-7.
- RODON (2007): Strategija sotrudničestva Jevrosojuza so stranami Central'noj Azii. Publ. 30. júla 2007. Dostupné na: <<http://rodon.org/polit-070730112323>>.
- SIEA (Slovenská inovačná a energetická agentúra) (2008): Stratégia energetickej bezpečnosti. Dostupné na: <http://www.siea.sk/materials/files/poradenstvo/legislativa/strategia_eb/seb.pdf>.
- SIMONOV, K. (2007): Konceptija energetičeskoj sverchderžavy – mify i real'nosť d'la Rossiji. Dostupné na: <http://ohranitel.ru/articles/178_print.php>.
- STANĚK, P. (2005): Fakty a mýty globalizácie (vybrané aspekty). Bratislava: Vydavateľstvo EKONÓM, 320 s. ISBN 80-225-2016-0.
- Statistical Review of World Energy June 2012 – BP. Dostupné na: <http://www.bp.com/assets/bp_internet/globalbp/globalbp_uk_english/reports_and_publications/statistical_energy_review_2011/STAGING/local_assets/pdf/statistical_review_of_world_energy_full_report_2012.pdf>.
- ŠIKULA, M. (2011): Minimalizácia alebo modernizácia štátu? Ekonomický časopis/Journal of Economics, 59, č. 8, s. 763 – 785.
- ŠMELEV, B. A. (ed.) (2009a): Energetičeskaja bezopasnosť. Geopolitičeskije aspekty energodialoga Rossii i ES. Časť 1. Moskva: Institut ekonomiky RAN, 160 s. ISBN 978-5-9940-0179-0.
- ŠMELEV, B. A. (ed.) (2009b): Energetičeskaja bezopasnosť. Geopolitičeskije aspekty energodialoga Rossii i ES. Časť 2. Moskva: Institut ekonomiky RAN, 218 s. ISBN 978-5-9940-0192-9.
- ŠVIHLÍKOVÁ, I. (2010): Globalizace a krize. Souvislosti a scénáře. Všeň: GRIMMUS, 296 s. ISBN 978-80-87461-01-3.
- TICHÝ, L. (2009): Význam jižního Kavkazu pro energetickou politiku Evropské unie a rusko-gruzinský konflikt. Mezinárodní politika, č. 4, s. 12 – 15.
- TROFIMOVA, E. (2006): Rossija ne stanet energetičeskoj sverchderžavoj. Dostupné na: <<http://www.utro.ru/articles/2006/08/09/572930.shtml>>.
- ÚRAD VLÁDY SR (2011): Národný program reforiem Slovenskej republiky 2011 – 2014. Bratislava, apríl, 48 s.
- WORKIE, M. T. a kol. (2009): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Globálna finančná a hospodárska kríza. Príčiny – náklady – východiská. [Monografia.] Bratislava: EÚ SAV, 280 s. ISBN 978-80-7144-175-5.
- WORKIE, M. T. a kol. (2010): Vývoj a perspektívy svetovej ekonomiky. Ozdravenie svetovej ekonomiky: realita alebo mýtus? [Monografia.] Bratislava: EÚ SAV, 312 s. ISBN 978-80-7144-178-6.
- YERGIN, D. (2006). Ensuring Energy Security. Foreign Affairs, 85, č. 2, s. 69 – 82. Dostupné na: <http://www.un.org/ga/61/second/daniel_yergin_energysecurity.pdf>.
- www.minfin.ru (2012).